

DWORZANIN (906) *sb m*

-rz- (904), -r- (2).

o *jasne*; -ån (36), -an (1); -ån : -an *ForCnR* (3 : 1); -an- (577), -ån- (7); -ån- *StawPieś, GórnRozm*; -an- : -ån- *KromRozm I* (19 : 1), *OrzRozm* (13 : 1), *BielKron* (23 : 1), *GórnDworz* (339 : 1), *SkarŻyw* (13 : 1).

sg *N* dworzanin (456). ◇ *G* dworzanina (36). ◇ *D* dworzaninowi (87), dworzaninu (1); -owi : -u *LibLeg* (3 : 1). ◇ *A* dworzanina (42). ◇ *I* dworzanin(e)m (34). ◇ *L* dworzaninie (13). ◇ *V* dworzaninie (1). ◇ *pl N* dworzanie (92). ◇ *G* dworzån (41), dworzanów (8); -ów *BierRozm, KromRozm I, KrowObr, Leop, RejZwierc*; dworzån : -ów *ForCnR* (4 : 2), *SkarŻyw* (3 : 1); ~ -ów (1), -(o)w (7). ◇ *D* dworzanóm (24); -óm (3), -(o)m (21). ◇ *A* dworzany (31). ◇ *I* dworzany (33). ◇ *L* dworzan(o)ch (4) *ForCnR, OrzRozm* (3), dworzanach (1) *CzechEp*, dworzaniéich (1) *SarnStat*. ◇ *V* dworzanie (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

*Człowiek przebywający stale na dworze panującego lub magnata, wchodzący w skład jego świty, orszaku, wojska; także człowiek należący do niższej służby, czeladzi dworskiej, pacholek, służący; aulicus BartBydg, Mącz, Cn; anteambulo Mącz, Cn; aulae custos, aulanus, curialis BartBydg; assecla Cn (906) : iakoz tho nam czi dworzanye nałchi. ktorzi przynym bily powiedzieli y zeznali. MetrKor 61/223v, 37/1, 61/223, 224, 224v; BierEz F3; Gdy knim zeydzie [młodzieniec] Ípołem sie przywitaią/ ij ijmą go żędaćz od pana Swewolé/ ij od inych dworzån/ aby knim przyźedł na pośiedzenie. ForCnR B2, B, B3, Cv, C3v, D (18); Aulicus vel aulanus, palatinus, aulae custos, qui continue est cum principe, dworzanyn. BartBydg 17, 38b, 216b; BielŻyw 63; BierRozm 6; ZapWar 1536 nr 2492; ye⁸⁰ K. m. pana włodka dworzanyna svego myal bil wpołfelłtwo poślacz do pana woyewodj *LibLeg* 10/154; abisz [królu] wipwłczył dwa wyeznie [...] na ymye Drahasche s koricz y drugi dworany. *LibLeg* 11/47v, 10/59 [2 r.], 67v, 135 (10); *RejRozpr* 12v *marg*; dawala thełz tha zophia kurczątha yaycza na byefzyady, kthore zdworzani myewala *LibMal* 1544/92v, 1544/92v; A yákoby nye dworzånin áni wyczolány/ ktory około wyáry przekfyecác nye vmye *KromRozm I Nv*; Tákze pánowy dworzánye porzucilífye rycerłkye ćwiczenya przodkow fwoich/ á theologiey łcy fye yęli. *KromRozm I Nv, A2, A3, B, M2v żp, P3 (105)*; ále yuż fluchaymy/ yáko Mnich z Dworzåninem [...] rośprawya. *KromRozm II a2v, av, a2, d żp, e2 żp, f3 (58)*; Tę wåtpliwość (odpráwiwłfy yuż pirwłfá) tu Mnich Dworzåninowi wybiya *KromRozm III A2v, A3v, F4 żp, L8, N4v, O6v (86)*; v Krolá fą dworzánye/ w myefcyech thełz dwor y dwornye/ yáka bárwá v dworu/ táka tełz w myefcyech. *GliczKsiąz F4, G2; RejWiz 26v, 74, 104, 166v, 167 [3 r.]*; Stáło sie czwartego dnia/ że Holofernes Ípráwił wieczérzą ná dworzány fwoie [servis suis] *Leop Iudith 12/10*; Obaczywłfy Krolowa Sabá mądrość Sálomonowę/ y dom ktory był zbudowál/ y potráwy ftołu iego/ y mieśłkánia fluzebnicze/ y porzádek miedzy dworzány [et ordines ministrantium] iego/ y łzáty ich/ y podczálze/ y ofiáry zupelne ktore offiárowál w domu Páńłkim/ práwie zmartwiálá dziwuiąc sie *Leop 3.Reg 10/5, Exod 14/5, 1.Reg 16/16; RejFig Bbv*; DWorzåniná máluia/ pięknie vbránego *RejZwierz 117v, 3v, 5, 6, 7, 72 (12)*; *BibRadz Gen 40/2*; niemowię o tych Dworzánoch/ ktorzy z dworu ná woyny zieżdzáią/ hufy wodzą *OrzRozm Rv, L4, R [5 r.], Rv [5 r.], R2 [4 r.]*; *OrzQuin E2v*; Rufzywłfy lekki lud z woyłká Kázimierz/ [...] s Páwłem Iafieńłkim/ y z dworzány pod wielką chorągwią/ vderzyli ná lud Mátyafzow *BielKron 395v*; Kfiądz Waśł zbudowál miáfteczko*

Dworzánom swoim *BielKron* 430, 167, 372, 419v, 425v, 453v (23); Palatini etiam dicuntur aulici, Dworzanie którzy dworu pátrzą. *Mqcz* [273]b, 7c, 21a, 87a, 251a, 381b, 383d; *Prot* A3, D2v; máiąc ia opifać Dworzániną bez Ale/ ozdobionego/ y náddánego thym wftytkim/ czo ludzie chwałą: náyduię tho być bárzo rzecz potrzebną *GórnDworz* D3v; iż ten dworzánin/ ma mieć piękną twarz/ y kftałt w ciele *GórnDworz* D8v; iżby Dworzánin wiedział ktore trefnowanie iemu ielt przyftoyne/ á ktore nie *GórnDworz* N8v; iáko Dworzánin ma poftępować/ áby go w táiemney miłości nie poślákowano. *GórnDworz* Ddv, F4, F5, S6v, Kk, Kk5 (336); *HistRzym* 41v [2 r.], 42 [2 r.], 59, 59v [3 r.]; *RejPos* 251v; Turnius iego ieden zacny dworzánin zawnždy łobie tę poftawę czynił/ iákoby też co ná nim v Celárzá należało. *RejZwierc* 84, B3v, 31v, 66, 206v, 233v (12); *BielSpr* 38, 54v, 56v; y będą [syny twoje] dworzány [et erunt Eunuchi] ná dworze krolá Bawelfkiego. *BudBib Is* 39/7, *Dan* 1/3; *StryjWjaz* B2; *PapPan* T3v; Ale obyczáie fkáżone przewiodły to/ [...] ták iż rzadko zá dobrego Dworzániną [bonus aulicus] máią tego/ ktory nieumie pochlebować *ModrzBaz* 17v, 13 [2 r.], 14, 14v; *SkarŻyw* 87, 171, 390, 528, 593 (17); O rofterkach Ruřkich Kiążąt [...] y zábiciu Iaropořka Zasławicá [...] od Dworzániną włálnego. *StryjKron* 190, 782; *KochJez* B4; dziś miedzy dworzány W páńřkim páłacu/ iutro zášie cichy Xiádz w kápitułe *KochFr* 90, 28; *KochWz* 142; *KochSz* A4; *WerGořc* 245; *PudłFr* 63; *GórnRozm* E2; *ActReg* 157; *KochPij* C2; *KochAp* 10; y ťiedział [Piotr] z dworzány [sedebat cum ministris *Vulg Mar* 14/54] v ognia *LatHar* 708, 710; [przy czym byli] dworzanie náłzy [familiaribus nostris *JanStat* 1025]/ y inni godni wiáry ťwiádkowie *SarnStat* 958, 308, 310 [2 r.], 389, 980, 1056; *SkarKaz* 39b, 80a; *GořCast kt*, 14, 16, 17 [9 r.], 19.

W połączaniach szeregowych (10): abifćzie niemowly ze tho są panowie abo panskie livdzie abo dworzanie abo pořpoliczy livdzie *LibLeg* 10/92; *GliczKřiqż* F4; *KrowObr* 126v; Zygmunt Krol/ [...] iechał do Krákwá s Pány Rádnymi/ Biřkupy/ Dworzány/ y z wielkořciá Rycerřtwá inego *BielKron* 420; *OrzQuin* D4v; *StryjKron* 672; [tam byli] Sekrétarze/ Vrřędnicy/ y Dworzanie náłzy/ wierni nam mili. *SarnStat* 1066, 1044, 1195; *VotSzl* C.

Tytuły (18):

Utwór Ł. Górnickiego (10): DWORZANIN Lukaszá Gornickiego Polski. *GórnDworz kt*; Koniec Dworzániną. *GórnDworz* Mm7v, B, Bv, B5, 115, V4, Dd7; o czym też zmiánkę czyni Lukář Gornicki w swoim Dworzanie *WerGořc* 247, 247.

Utwór *Balcera Castiglione* (1): Y zwyczáiem ťtárych onych/ iáko wćzynił Grábiá Bálcer Cařtiglión/ ktoregom ia Dworzániną po Polřku wyrázić chćiał/ wypifałem rozmowy Dworzan W. K. M. Prádnickie. *GórnDworz* A2v.

Utwór M. Kromera (7): O wierze y o náuce Luterřkyey. Rozmowá Dworzániną z Mnichem. *KromRozm I kt*, A3; *KromRozm II kt*, a3; Mnichá z Dworzáninem Rozmowá trzećya. *KromRozm III kt*, A4; á to thu maćie Rozmowy Mnichá z Dworzáninem po polřku y po łáćinie *OrzRozm* P4.

W charakterystycznych połączaniach: dworzanin baczny (2), cnotliwy, czysty (2), dobry (4), doskonały (11), dzielny, osobny (4), pański, pierwszy, prawy (9), stateczny, strojny, wielki, wierny, własny, wszeteczny, zacny (11), zawołany, zbrojny.

Zwrot:»być dworzanie u kogo« (1): Ale pan Kánclerz był Ochmiřtrzem v Krolowey ťtárey/ á pan Zebrzydowřki dworzanie v Krolá Iego M. *GórnDworz* B6.

Zestawienia: »dworzanin faraonow« (2): mowił Iozef do wŹytkich dworzan Fáraonowych [*ad familiam Pharaonis Vulg Gen 50/4*] *HistJóz E3v*; *BibRadz Gen 40/7*.

»dworzanin filisteński« (1): do ktorey [*Dalidy*] przyŹli pięć dworzan Filifteńskich *BielKron 52*.

»dworzanin hospodarski« (4): poŹla Źlalem tham [...] dworzanyna hoŹpodarŹkyego powyathv Krzemyenyeczkyego pana Iwana Veheczykyego *LibLeg 11/157, 11/157 [2 r.]*, 157v.

»dworzanin Krola J. M., jego K. M., krolewski« [*szyk 15 : 5*] (*10 : 4 : 6*): Dworzanye Krolya yego myloŹczy [...] odpowiadamy thym tho lyŹthem *MetrKor 37/1, 34/288, 37/1, 59/76v, 77, 77v*; *LibLeg 7/102v, 11/96, 108v*; *Pyesń Nowo vczynioná/ Ná wefele WielmoŹnego Páná/ á páná Yaná KoŹtki z Stymbárku. [...] Dworzaniná Iego KrolewŹkiewy Miłolci StawPieŹ kt*; *BielKron 328v*; *GórnDworz T5v*; *PaprPan D4v*; *Páweł IalienŹki zbrojny Dworzánin KrolewŹki StryjKron 642, 547, 727*; *OstrEpit kt, ktv*; *KoŹlakSzczęŹl A2*; *SarnStat 1017*.

»dworzanin krolewien Ich Mci« (1): Prziczim teŹ bil IAn Konieczki Dworzanin Krolewien Ich Mczy *WyprKr 2*.

»dworzanin ksiáŹęcy, ksiáŹęcia« (1 : 1): tedy Iwanowicz doŹtawŹy konia ŹwieŹego od KoŹciŹlawa dworzanina kxiáŹęcze^{go}, rozbiwŹy ono woŹfko dodał go kxiáŹęciu *MiechGlab 12*; *StryjKron 442*.

»dworzanin litewski« (2): á Krol przečiwko nich [= *Tatarów*] poŹlał XiáŹę Micháyłowicá Oelkowicá Źluckiego/ á Woiewodzicá PodolŹkiego Páná Ianá Buczáckiego/ y przy nich Dworzan LitewŹkich/ y Rácow [!] niemáło ktorzy zá LitewŹkie pieniáde [!] ŹolnierŹká po ViŹárŹku ná ten čás ŹlúŹyli. *StryjKron 687, 762*.

Szeregi: »dekuryjus albo dworzanin« (1): miedzy Iezdnemi bywali Turmy: Iedna Turmá wynoŹiá ludŹi iezdnych 32. Przełozonego zwano Decurio álbo Woynik [...] To ieŹt wŹáŹny vrząd tego DecuryuŹá álbo dworzániná/ nie tylko Źiebie ćwicŹyć ále y koniá. *BielSpr 13v*.

»pan i (albo) dworzanin« (3): *LibLeg 10/152*; roŹkazał pánom Źwym y dworzánom Źeby Źie zgotowáli znim ná łow iáchác. *HistRzym 41v*; *StryjKron 762*.

»dworzanin i dworna pani« (1): Sá theŹ iefzcze/ y ine cnoty/ kthore ták w dworzáninie/ iáko y w dworney pániewy náydowác Źie máiá *GórnDworz V8*.

»dworzanie i rycerze (a. rycerstwo, rycerscy ludzie)« [*szyk 4 : 1*] (5): YeŹt wyele cnych/ dobrych/ y Źtátecznych dworzánow y rycerzow *KromRozm I B, A4, B*; *LeŹtko czarny [...]*/ ciáŹniáŹ [!] do SędomierŹkiewy Źiemie z dworzány y z rycerŹtwem z KrakowŹkiewy Źiemie. *BielKron 365*; [*działo Źie przy*] *Duninie z Viázdu/ Iákubie z Bothorzyná RycerŹkich ludŹiách y DworzániéŹch náŹlych SarnStat 940*.

»Źluga (dworski a. krolewski), ŹlúŹebnik, ludzie ŹlúŹebni i (a, abo) dworzanin« [*szyk 4 : 2*] (4: 1 : 1): *ZapWar 1536 nr 2492*; *LubPs X2v*; Stali teŹ ták Źludzy y dworzánie [*servi et ministri Vulg Ioann 18/18*] v ognia *LatHar 729*; *WujNT 317 marg*; Od okázowánia, prohac vice tantum, máiá bydŹ wolni Dworzánie/ y Źludzy dworŹcy náŹly *SarnStat 128*; TEŹ Źam PodŹkárbi [...] będŹie czynił wypráwy/ [...] ráchunki ludŹi ŹlúŹebnych/ Dworzan [*curiensium JanStat 308*] *SarnStat 412*.

»szlachcic i dworzanin« (1): Więcz Źie na to tak Źroily Bi na Źiem poŹli wiprawily Y od Źliachti i dworzanie. *RejRozm 401*.

»dworzanin i najemny żołnierz« (1): y wśyftkié inné rzeczy bédzie czynił [*podskarbi*] z Dworzány y z naiemnémi żołnierzmi [*Cum Curiensibus et stipendiariis JanStat 309*] *SarnStat 335*.

W przen (33) : *SeklKat Fv*; *LubPs P5v marg*; *RejWiz 74 marg*, *Cc5*; Do ktorego dworu [*Bóg*] od początku fwiátá przymuie rozmáithych fthanow á narodow dworzány/ oprócz wielkości Anyołow rozlicznych fwoich. *RejAp 184v*; *RejPos 2v*; Bo fortuná do czego wiedzie fwe dworzány/ tochmy fie iuż dofyć o thym w pirwżych wiekach náflucháli. *RejZwierc [121]v*, 122 [5 r.], 126v, [207], 211, *Aaa3v [2 r.]*; ále też y drudzy ku krwie wylewáníu/ y ku niezbożnemu tyránftwu Antichryftá Rzymfkie⁸⁰ y dworzaniego/ przeciw niewinnym pobudzáią. *CzechEp 152*, 166, 333, 350, 351, [398].

Wyrażenia: peryfr. »dworzanin Antychrystow« = *duchowny katolicki (1)*: iż I. M. X. K. z pryncypały fwoimi/ dworzány Antichryftowymi/ máiąc fię zá theologá takiego/ ktoryby tylko fłowá Boże/ á nie fny y wymyflý ludzkie mowić miał/ á to wedle náuki Piotrá ś. (ktorego fię namiáftkiem/ nieflufznie być rozumie/ z fwoim Rzymfkim Papieżem) *CzechEp 107*.

peryfr. »Chrystusow dworzanin« = *ubogi (1)*: *in domibus priuatis* trudno wiedzieć wśyftko/ iáko kto Chryftufowym Dworzánom vbogim y włomnym flúży *ReszList 171*.

»dworzanie krolestwa niebieskiego« (1): O zacniż to dworzánie byli/ á nie s tego fwiátá ani s krolestwá iego/ ále práwi dziedzicy á dworzánie/ thák iáko o nich fám Pan wyznawa/ krolestwá niebiefkiego. *RejPos 2v*.

peryfr. »dworzanie krola nawyszszego, krolestwa niebieskiego, dworu niebieskiego« = *aniołowie, święci (1 : 1 : 1)*: Dworzanie krola náwyflégo wiecznégo/ [...] fpomotznicy náffy wefelcie fie Alleluia. *OpecŻyw 174*; że oni dworzánie á ono rycerftwo krolestwá niebieskiego Anyeli fwięći/ wneht przybiegli ná poflugę iemu [*dzieciatku*] *RejPos 19v*, 18.

peryfr. »dworzanie niebiescy« = *aniołowie, święci (1)*: iijż okolo krola fwégo/ dworzanie niebiefcy/ wefele vklanaiatż na kory fpiéwali/ Alleluia/ alleluia krolu náfs lafkawy *OpecŻyw 174*.

peryfr. »przegolony dworzanin [*papieża*]« = *mnich (1)* Abowiem/ gdyby też kto/ widząc ták práwie ná oko złość iáką y niecnotę/ lub Pápieżá fámego/ lub też ktorego inżzego z przegolonyeh dworzaniego chćiał ią w nim ftrófowác *CzechEp [385]*.

Szeregi: »dziedzic a dworzanin«: *RejPos 2v cf* »dworzanie krolestwa niebieskiego«.

»młode dworzany a młode rycerstwo« (1): iż pan bog wśzechmogący temu młodemu krolowi nowo národzonemu á miłemu fynowi fwemu/ ty młode dworzány á to młode rycerftwo/ iemu ku czći fpráwić á práwie páfowác raczył *RejPos 26*.

»sługa a dworzanin« (1): áby nas [*Bóg*] iáko flugi fwoie á dworzány fwoie wzyął s fobą iáko możny krol do krolestwá fwégo á do onego dzyedzictwá fwoiego. *RejPos 9v*.

Cf **DWORAK, [DWORZANEK]**